

Kontroverser og forvaltning – laksefiske, sauehold og hundekjøring i Nordreisa

Arvid Viken

<https://doi.org/10.7557/ottar.7641>

Denne artikkelen peker på forskjeller i forvaltningen av natur og naturpraksiser i Reisadalen, Nord-Troms; laksefiske i Reisaelva og sauebeiting og hundekjøring i Kjellerskogen. Fisket er styrt av et elvelag, i Kjellerskogen gjelder frilufsloven som gir alle tilgang til området. Elveregimet er omstridt, men akseptert, mens man i Kjellerskogen har hatt en opprivende konflikt. Artikkelen peker på forskjeller med hensyn til institusjonalisering og legitimitet, som hovedårsak.

Nordreisa og Reisadalen rommer en mangfoldig natur som har gitt grunnlag for næringer som jordbruk, skogbruk, tømmerfløting, sagbruk, tjærebrenning, gruvedrift, reindrift, samt jakt og fiske, friluftsliv og turisme. Det har sjelden vært store konflikter mellom aktivitetsområdene, men det har flere ganger vært strid om elveforvaltningen og i senere år også om forvaltningen av Kjellerskogen, et skogsområde hvor det både foregår sauebeiting og hundspanntrening (se den forrige artikkelen i dette heftet). Det er en vesentlig forskjell mellom elva og skogen, elva forvaltes som en allmenning, med styring, organisasjon og regler – et regime, mens Kjellerskogen er uten en spesifikk lokal forvaltning, ut over det statsforvalteren, Statskog og Statens naturoppsyn representerer. Geografisk er det tale om samme område, elva renner langsmed skogen. Forskjellen mellom de to forvaltningspraksisene er tema for denne artikkelen.

Basert på allemannsretten har utmarksområder mange steder i Norge blitt til tur- og aktivitetsområder. In noen grad gjelder det også Reisadalen. Allemannsretten har imidlertid noen problematiske sider. Noen steder blir det for mange som benytter seg av retten, og naturen blir skadelidende og forvaltningsutfordringer oppstår. «De naturaktivitetene allemannsretten tilrettelegger for, er alle mobile praksiser som blir del av landskapsprosesser der friksjoner gir seg til kjenne.», sier Granås og Svensson i en artikkel fra 2022, i en diskusjon av prinsippet. Et av de mest omtalte og omskrevne problemene er det som har blitt kalt «allmenningens tragedie» som dreier seg om hvordan man skal unngå at natur utarmes på grunn av for store uttak eller for mange brukere. Løsningen er privatisering eller statlig styring, ble det hevdet, men det er også påvist mange eksempler på fellesskapsbaserte lokale forvaltningsregimer. I det følgende skal to tilfeller hvor problematikken

er aktuell presenteres; Reisaelva som er forvaltet som en allmenning, tilgjengelig for folk som søker til området som utgjorde Nordreisa kommune før 1973, og Kjellerskogen som er et område der alle har tilgang i henhold til frilufsloven. Loven er den samme overalt uavhengig av lokale praksiser og verdensanskuelser. Loven gir rom for friluftsliv og reiseliv som i dag er langt mer variert enn tidligere – det dreier seg ikke bare om turliv til fots, men også om sykling, padling, hundekjøring, jakt og fiske, til og med kjøring med snøskuter og firhjuling.

Artikkelen er basert på dybdeintervjuer – foretatt i 2022, av mennesker som har hatt posisjoner i elveforvaltningen, har vært hundekjørere, er sauebønder, eller har hatt roller i lokalpolitikken. De som deltok ble informert om prosjektet, og at det dreier seg om datainnsamling og analyser for forskningsformål, ikke å stille diagnoser eller komme med løsninger på det som mange anså som lokale verkebyller.

Elveforvaltningen – kontroverser innen et regime Reisaelva er viktig for reisaværingene. Den er ei anerkjent lakseelv. Dens forvaltningsregime er relativt spesielt, og historisk betinget. Madame Lyng, som var en stor grunneier i tida før 1848, tillot Reisas befolkning å fortsette med nedfelte praksiser knyttet både til uttak av skog og fiske i elva. Reisadalen ble altså forvaltet som en allmenning, et avgrenset område hvor de som bor der har eksklusive rettigheter. I 1848 ble eiendommene overført til Foreningen til Opphevelse av Leilendingvesenet i Skjervøy, og mye grunn har siden den gang skiftet eiere. Området aller øverst i dalen ble solgt til staten i 1866. Forvaltningsregimet for elva er altså gammelt, men eierskifter og rettsvister forteller om uklarhet, uenighet og forhandlinger om hva som har vært gjeldende rett. Selv om det er en slags enighet om dagens regime, skal

man ikke langt tilbake for å finne ganske krass uenighet. Men folk har gjerne ikke annet valg enn å respektere gjeldende regime om de vil fiske.

Fiskeretten i Reisaelva er altså basert på en lokal sedvane som gjentatte ganger har vært prøvd i retten. Den viktigste rettsavgjørelsen fant sted i 1893 da en mann ble stevnet for retten for ulovlig å ha fisket på statens grunn. Retten fastslo at han var fiskeberettiget selv om han ikke var grunneier, men husmann. Han bodde i Nordreisa (den gang kalt Reisa), og det var nok. Siden den gang har det vært et skille mellom grunneierne og de andre fiskeberettigede. Den største grunneieren langs elva er Statskog. Grunneierne har ved flere anledninger hevdet eksklusiv rett til fiske på sine eiendommer, men har bare hatt det i noen kortere perioder.

Retten til å fiske har siden 1980-tallet vært bestemt av dommer i Jordskifteretten. I 1989 ble det bestemt at de fiskeberettigede skulle betale for retten (200 kroner året), og i 1995 at ordningen med fiskekort skulle gjelde alle. Det dreide seg da om sesongkort og en ordning med næringskort, altså

utleierett (og rett til å selge fiskekort) for grunneierne. I en bruksordning fra 1989 ble det bestemt å opprette et elvelag til å forestå elve- og lakseforvaltningen, og i 1991 ble det bestemt at fisket skulle deles med 60 prosent på grunneierne, inkludert staten, og 40 prosent på de fiskeberettigede. Dette ble i 2012 påklagd av Auttima, en organisasjon for de fiskeberettigede, som mente at deres andel var for liten. I sin beslutning fra 2013 stadfestet Jordskifteretten denne fordelingen, og bestemte at alle deretter måtte kjøpe døgnkort, også grunneierne. Ved siden av fiskeretten har uenighetene dreid seg om overfiske, yngeldødelighet, predatorer, bestandsmål, klekkeri, nedstenging, fiskeredskaper, forskningens og ulike kunnskapstypers roller, og de siste årene om fiskeforbud. Med en synkende gyte- og yngelbestand har man forsøkt med ulike fiskebegrensninger. I 2022 og 2023 var tiltaket full fiskestopp. Selv om de fleste erkjenner at noe må gjøres er ikke alle enige i nedstengningen. Hadde folk tatt bestandsproblemene inn over seg ville ikke nedstengingen vært nødvendig – det er fiskeren, ikke fisken som er i sentrum i dagens forvaltning, og det er en hovedside ved problemet, mente en informant.

Reisaelva. Foto: Arvid Viken

Foto: Ole Magnus Rapp

Reisaværingens identitet er knyttet til elva. Fiskeplasser, laksen, dens predatorer, fiskere, inngår i mange slags lokale fortellinger. I tidligere tider var laksen først og fremst mat, men laksefisket representerte også en kultur, folk fisket for trivselen, for båtlivet, strandhogg med bål og kaffekok, samtaler og samvær. I dag er det å fange store fisker viktigere enn matauken. Lek og status har tatt over for nytten.

Kjellerskogen; hund eller sau?

Hundekjøring har siden slutten av 1900-tallet vært en fritids- og turismeaktivitet i vekst i Nord-Norge. Reisadalen har vært et av områdene for dette. Lederen av Nordreisa hundekjørerlag i 2022 har vært en sentral skikkelse og pioner i hundekjørermiljøet. I 1988 flyttet han til Nordreisa og hadde med seg 8-10 hunder. Han bosatte seg flere mil fra Kjellerskogen på en eiendom med skog som han

også trente i. Også andre begynte med hundekjøring på den tida. Noen år foregikk høsttreningen under Røyelkampen (fjell) på eiendommer til bøndene i området, og i Moskodalen i nærheten. Etter noen år flyttet de fleste treningen til Kjellerskogen. Siden 2013 har nesten alle hovedsakelig trent der. Pioneren i miljøet hadde i noen år hundene sine sammen med en annen hundeeier, og de fikk hjelp av hundeeinteressert ungdom som fikk opplæring i hundehold. Flere av disse etablerte seg etter hvert med egne hundespenn. En av dem drev ei tid relativt stort innen turismen. Med Kjellerskogen som viktigste treningsområde flyttet flere hundespanneiere til Kjelleren, men også andre har brukt «arenaen». I 2021 var det opp mot 30 spenn som trente der i løpet av ei uke, omkring 200 hunder, opplyste en av informantene.

I bygda Kjelleren er det flere gårder med opptil 200 vinterforede sauer. Beiteretten faller inn under det som omtales som avtaler, hevd, sedvane

eller alders tids bruk, og er hjemlet i beiteloven fra 1962. Noen beiter på egen grunn, og flere på fellesbeiter der Statskog er grunneier. Saueeierne har vist både til sedvaner og lovregler for å få vekk hundekjørerne. Hundene forstyrrer sauene, sier flere informanter, og viser til tilfeller der sauene har satt til fjells etter møter med hundespann. Til fjells i Kjellerskogen er opp bratte fjellsider som tidvis krever klatring. Sauebøndene har engasjert Norsk bonde- og småbrukerlag som i en del sammenhenger har frontet deres interesser. Saueeierne har også støtte blant bygdefolk, og konflikten har opptatt svært mange av kommunens innbyggere.

I begynnelsen foregikk hundespanntreningen med slep av strippede biler, etter hvert med slep av firhjulinger. Stier, veier og elvepasseringer har blitt modifisert, men det sies at det skjedde i forståelse med grunneieren. Noen bestrider lovligheten i dette. Å ha firhjulung på slep etter spannet blir av noen betraktet som brudd på motorferdselsloven – man må ha motoren på for at bremse- og styresystemer skal virke. Kjellerskogen ble omskapt til en treningsarena for hundekjøring, ble det sagt. I 2013 ble det inngått en avtale mellom partene, men den ble aldri effektivert. I 2015 ble det avholdt et folkemøte på grendehuset i Kjelleren med deltakelse fra alle parter, men konflikten eskalerte også etter det. Det største stridsspørsmålet har dreid seg om reguleringen av området. Hundekjørerne ba flere ganger kommunen om å utarbeide en arealplan for området, mens saueeierne ba om forbud mot hundekjøring i skogen. Kommunen har ikke villet gjøre noen av delene. To av saueeierne reiste derfor sak mot hundekjørerlaget og kommunen, en sak de tapte i lavere rettsinstanser. Saken gikk videre til Høyesterett, som i 2022 avsa en dom som tilsier at kommunen ikke kan unnslå seg regulering når noen forlanger det. Derfor satte man i 2023 i gang dette arbeidet, men valgte samtidig å flytte hundetreningsarenaen lengre inn i Reisdalen.

Hva er forskjellen?

Den viktigste forskjellen mellom de to tilfellene er at elva forvaltes av et lokalt regime som formelt er bestemt av Jordskifteretten, mens det i Kjellerskogen ikke finnes noe tilsvarende. I forvaltningen av laksefisket i Reisaelva blir beslutninger tatt av Elvelaget. Det finnes regler for hvordan fisket skal foregå, et organisasjonsapparat som står for tilrettelegging, administrasjon og oppsyn. Formelt sett har beslutningene dermed et slags demokratisk fundament, og systemet er institusjonalisert. I Kjellerskogen fantes ingen arena der saueiere og hundekjørerne kunne møtes og forhandle. Og dialogen, i den grad den fantes, hadde preg av påstander, baktalelser og skittkasting, på bygda, i aviser og i rettssaler. Uten Elvelaget ville trolig

også elveforvaltningen vært atskillig mer konfliktfylt. Institusjonalisering, sier forskningen, sikrer blant annet økte muligheter for læring, utvikler verdigrunnlag for samarbeid og konfliktløsning, og skaper legitimitet rundt styringssystemet.

Forvaltningsregimet i elva er i dag basert på kunnskap. Man har lange tradisjoner for å håndtere elva basert på mer eller mindre omforent kunnskap ervervet gjennom lang tids praksis, men i stadig større grad er beslutningsgrunnlaget formell kunnskap. Dagens bestandsmål er basert på målinger foretatt av dykkere i regi av anerkjente forskningsmiljøer. Likevel, betviles den faglige gyldigheten av flere vi snakket med. I Kjellerskogen var det imidlertid verre. Det var og er uenighet om hvorvidt ble sauene ble skremt av hundene eller ikke, og om hva som var rett og galt i henhold til ymse lover. Et omforent kunnskapsgrunnlag fantes ikke.

Man kan også si at det dreide seg om legitimitet. Legitimitet har man når et regime er akseptert av dem det gjelder for. For elva er mange av forvaltningsvedtektene omstridt, men akseptert, mens mangel på et styringsregime preget Kjellerskogen. Friluftsløven rommer muligheter for kommunal regulering (særlig i lovens §§ 15 og 16), men dette ble altså ikke gjort. Kommunene kan også forby en aktivitetstype i et område (friluftsløven § 2). Dessuten har kommunen ansvar for arealregulering, hvor områder kan avsettes for friluftsliv, også for en spesifikk type som hundekjøring. Uten regulering av skogen hadde konflikten fritt spillerom, og aktivitetene hadde lav legitimitet. Legitimitet skapes gjennom kunnskap, anerkjente målingsmetoder, formelle regler, gjennomsiktighet, moralske vurderinger, og rettferdighet, hevder forskningen. I elveregimet har dette stort sett eksistert, men i Kjellerskogen har det skortet det på det meste av dette.

Men tilstanden er ikke statisk; flere av våre informanter framhevet at det skjer endringer. Unge er mer lydhøre for kunnskap, og har langt større forståelse for miljøutfordringer og forvaltningsbehov enn eldre, ble det sagt. «Mannfolk over 50 år burde ikke ha noe med elveforvaltningen å gjøre», sa en som har hatt sentrale posisjoner i den. Troen på nye holdninger gir håp for framtida. I det andre tilfellet var behovet først og fremst et forvaltningsregime – og erkjennelse av at slike regimer kan fungere som konfliktdempere. I 2024 skjer dette, men først etter en høyesterettsdom.

Konklusjon

Reisaelva er både lovregulert og forvaltet, Kjellerskogen er også lovregulert, men i liten grad forvaltet. Dessuten har det vært uklarhet om tolkningen av friluftsløven, beiteloven og motorferdselsloven.

Foto: Ole Magnus Rapp

Artikkelen viser altså hvordan friksjoner i et landskap kan ta ulike veier. Begge områdene som er omtalt, gir rom for friluftsliv og turisme, men som vist kan enkelte aktiviteter bli omstridt når de kommer i konflikt med gammel praksis. På et vis dreier kontroversen i Kjellerskogen seg om en ny og en gammel måte å bruke utmarka på, hvor det nye, som er aktiviteter tilpasset homo ludens, det lekende mennesket, er blitt utviklet på bekostning av homo logos, som først og fremst bidro til å brødfø menneskene som bodde i området. En av taperne i denne utviklingen er også laksen som ikke er blitt behandlet med tilstrekkelig omtanke. En annen taper har vært lokalsamfunnet Kjelleren som har vært preget av konflikt. Forhåpentligvis er dette i endring, når kommunen nå (2024) gjør det den antakelig burde gjort ti år tidligere, flytter hundspanntreninga til et annet område. Det mer almene som kan trekkes ut av denne analysen er at institusjonalisering er en nøkkelfaktor for håndtering av uenigheter om naturbruk. I det ene tilfelle – Reisaelva og laksefisket – har man institusjonalisert uenighetene, og det finnes et forvaltningsregime som har legitimitet. I det andre tilfellet mangler dette og friksjonen fikk utvikle seg til en opprivende konflikt. Altså, den nasjonale allemannsretten kan bli en kilde til stridigheter når den ikke materialiserer seg i lokale styringsregimer.

Litteratur

- Granås, B. & Svensson, G.: På reise med allemannsretten. *Arr. Idehistorisk tidsskrift*, 2, 13-25, 2022.
- Jentoft, S.: Institutions in fisheries: what they are, what they do, and how they change. *Marine Policy*, 28, 137-149, 2004.
- Norges Høyesterett (2022). Kjennelse avsagt 10. mai 2022. *HR-2022-956-A* (sak nr. 22-003313SIV-HRET).
- Pinkerton, E. & John, L.: Creating local management legitimacy. *Marine Policy*, 32, 680-691, 2008.
- Selmer, K. I. : *Rettigheter til laksefiske i Reisaelva*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet, 2013.
- Viken, A. (2024). Forvaltning og ikke-forvaltning av elv og skog i Nord-Troms, under publisering.

Forfatter:

Arvid Viken se side 20.